

Олександр Костюк,
кандидат філософських наук, доцент, докторант
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0003-1907-6307
e-mail: sasha0079@gmail.com

ВПЛИВ КАПЕЛАНСТВА НА СТАБІЛЬНІСТЬ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ 2014–2023 РОКІВ

Україна зіткнулася з військовою агресією з боку Росії. У таких умовах капеланство стає невід'ємною частиною підтримки військовослужбовців. Капеланство як соціальний інститут досліджувалося з підходу задоволення релігійних потреб військовослужбовців, а також важливості його впровадження в українську армію. Проте вплив капеланства на стабільність та ефективність політичних інституцій досліджено недостатньо, особливо в бойових умовах. Мета статті – дослідити вплив капеланства на стабільність та ефективність Сил оборони України. Під час аналізу українського капеланства, порівнюється досвід США та Республіки Польща. Модель упровадження капеланства в українську армію поєднує досвід Польщі, у якій відновлення традиції капеланства відбулося швидко, та США, у котрих капеланство проходило еволюційний процес. Наявність капелана з офіцерським статусом у бойовому підрозділі забезпечує додатковий канал комунікації між солдатами та командним складом. Капелан стає частиною управлінського механізму в армії. Українське капеланство пройшло багато етапів становлення, котрі допомогли виникненню та закріпленню певних функцій і особливостей, які стали практичною необхідністю. Це дало змогу військовим капеланам бути ефективними та життєздатними у воєнний час. В українських Силах оборони на російсько-українській війні капелани відіграють важливу роль у забезпеченні морально-психологічної стійкості солдатів на передовій. Вони допомагають зберегти стабільність армійської структури, запобігають дезертирству, сприяють субординації та виконанню наказів, а також є важливим елементом комунікації між солдатами та командирами. Військове капеланство стало важливою перевагою на полі бою і має всі передумови стати важливим елементом військової структури, який покращує управління та стабільність військових підрозділів.

Ключові слова: капелан, служба військового капеланства, військовослужбовець, душпастирська опіка, морально-психологічне забезпечення.

Kostiuk Oleksandr. Wpływ kapłaństwa na stabilność i skuteczność Sił Zbrojnych Ukrainy w kontekście działań wojennych w latach 2014–2023

Ukraina stanęła w obliczu agresji wojskowej ze strony Rosji. W takich warunkach kapłan staje się integralną częścią wsparcia personelu wojskowego. Kapłaństwo jako instytucja społeczna badano pod kątem zaspokojenia potrzeb religijnych personelu wojskowego, a także znaczenia jego wprowadzenia do armii ukraińskiej. Jednak wpływ kapłaństwa na stabilność i skuteczność instytucji politycznych nie jest dobrze zbadany, zwłaszcza w warunkach bojowych. Celem tego artykułu jest zbadanie wpływu kapłaństwa na stabilność i skuteczność Sił Zbrojnych Ukrainy. Podczas analizy ukraińskiego kapłaństwa porównano doświadczenia USA i Rzeczypospolitej Polskiej. Model wprowadzenia kapłaństwa do armii ukraińskiej łączy doświadczenia Polski, gdzie przywrócenie tradycji kapłaństwa nastąpiło szybko, oraz USA, gdzie kapłaństwo przechodziło proces ewolucyjny. Posiadanie kapłana o statusie oficerskim w jednostce bojowej zapewnia dodatkowy kanał komunikacji między żołnierzami a personelem dowodzenia. Kapłan staje się częścią mechanizmu zarządzania w wojsku. Ukraińskie kapłaństwo przeszło wiele etapów formowania. Etapy te pomogły w powstaniu i utrwaleniu pewnych funkcji i osobliwości, które stały się praktyczną koniecznością.

Pozwolilo to kapłanom wojskowym być wydajnymi i żywotnymi w czasie wojny. W ukraińskich Siłach obronny podczas wojny rosyjsko-ukraińskiej kapłani odgrywają ważną rolę w zapewnieniu moralnej i psychologicznej stabilności żołnierzy na linii frontu. Pomagają utrzymać stabilność struktury armii, zapobiegają dezercjom, promują posłuszeństwo i wykonywanie rozkazów oraz są ważnym elementem komunikacji między żołnierzami a dowódcami. Kapłan wojskowy stał się ważną zaletą na polu bitwy i ma wszystkie przesłanki, aby stać się ważnym elementem struktury wojskowej, która poprawia zarządzanie i stabilność jednostek wojskowych.

Słowa kluczowe: kapłan, służba kapłana wojskowego, żołnierz, opieka duszpasterska, moralno-psychologiczne wsparcie.

Kostiuk Oleksandr. The impact of chaplaincy on the stability and effectiveness of the Ukrainian Defense Forces in the context of military operations in 2014-2023

Ukraine is currently facing military aggression from Russia, and in such circumstances, chaplaincy becomes a crucial component in providing support to military personnel. As a social institution, chaplaincy has been scrutinized with respect to its capacity to cater to the religious needs of military personnel, as well as the significance of its implementation within the Ukrainian army. Nevertheless, the effect of chaplaincy on the stability and the effectiveness of political institutions remains inadequately studied, particularly under combat conditions. The purpose of this paper is to investigate the influence of chaplaincy on the stability and efficiency of the Ukrainian Defense Forces. In analyzing Ukrainian chaplaincy, the experience of the United States and the Republic of Poland is juxtaposed. The model for introducing chaplaincy into the Ukrainian army combines the practices of Poland, where the reinstatement of the chaplaincy tradition was prompt, and the United States, where chaplaincy underwent an evolutionary process. The presence of a chaplain with an officer status in a combat unit provides an additional channel of communication between soldiers and commanders. The chaplain thus becomes an integral part of the management mechanism within the army. The development of Ukrainian chaplaincy has undergone numerous phases, which aided in the emergence and consolidation of specific functions and features that have become indispensable. As a result, military chaplains have proven to be effective and viable in times of war. In the Ukrainian Defense Forces during the Russian-Ukrainian war, chaplains play a significant role in ensuring the moral and psychological stability of soldiers on the front line. They help to maintain the stability of the army structure, prevent desertion, promote discipline, and ensure obedience to orders, and serve as a critical conduit of communication between soldiers and commanders. Military chaplaincy has become a valuable asset on the battlefield and possesses all the prerequisites necessary to become an essential element of the military structure, contributing to improved management and stability of military units.

Key words: chaplain, military chaplaincy service, military personnel, pastoral care, moral and psychological support.

Постановка проблеми. Капеланство є важливим аспектом духовної підтримки військовослужбовців у будь-якій країні, але його значення стає особливо актуальним у часи війни, коли люди віддають своє життя за свою країну та націю. Україна стала жертвою російської агресії у 2014 році, але війна набрала особливого масштабу у 2022 році, коли Росія розпочала повномасштабне вторгнення на територію України. У такі складні часи, капелани відіграють важливу роль у допомозі військовослужбовцям, сприяють збереженню високого рівня моральності та психічного здоров'я. Дослідження капеланства в умовах війни є важливим для розуміння того, як ця служба може впливати на життя військових та їхні сім'ї під час воєнних конфліктів. Воно дозволить краще зрозуміти роль капеланів, їхніх методів роботи з військовими в бойових умовах, а також допоможе знайти способи покращення цієї служби.

Ступінь наукової розробленості. Упродовж останніх років проблема душпастирської роботи досліджувалася багатьма українськими науковцями. Зокрема Ю. Бураков аналізує історичні передумови та функціонування капеланства в українських збройних

формуваннях [1]. Плідними є праці Л. Владиченко щодо виникнення й упровадження капеланства за доби незалежності в Україні та особливостей інституту військового капеланства в сучасній польській армії [2]. Важливими є роботи О. Ворощука про використання досвіду країн НАТО щодо впровадження капеланства в українській армії [3]. Комплексне дослідження закордонного досвіду та перспектив капеланства в Україні С. Здіорука [4] Варто згадати роботи А. Томчука [13], С. Филипчука [14] щодо душпастирської діяльності в зоні АТО.

Невирішені питання, порушені в статті. У такий спосіб капеланство як соціальний інститут досліджувалося з погляду виникнення та задоволення релігійних потреб військовослужбовців. Також важливою частиною наукових досліджень було з'ясування важливості та необхідності впровадження капеланства в структуру української армії. Проте вплив капеланства на стабільність та ефективність політичних інституцій та організацій висвітлено не повністю, особливо це стосується дослідження функціонування священнослужителів у бойових умовах у структурі капеланської служби в ЗС України. Упровадження капеланства в ЗСУ є довгим і складним процесом, що триває дотепер. Однак, зважаючи на досягнення конкретних юридичних та фактичних рішень у цьому питанні, є доцільним дослідити практичну ефективність капеланства як частини армійського механізму в умовах війни. Причому важливо зосередитися саме на питанні впливу роботи капеланів на стабільність та ефективність державних структур, зокрема збройних сил. У цьому дослідженні аналіз капеланства здійснено через компаративний аналіз із країнами й арміями світу, де це явище є стабільним та системним, або ж є паралелі з українськими реаліями щодо його інтеграції в армійську структуру. Тобто з країнами, де цей вплив ми можемо простежити й екстраполювати на український ґрунт.

Мета статті – системне дослідження капеланства в армії з погляду впливу на стабільність державних інституцій та організацій, а саме Сил оборони України.

Для досягнення мети дослідження необхідно виконати такі **завдання**: 1) проаналізувати особливості процесу виникнення капеланства в конкретній країні; 2) з'ясувати особливості імплементації капеланства в конкретну військову структуру; 3) дослідити особливості впливу капеланства на стабільність збройних сил як державного інституту в умовах війни.

Компаративний аналіз українських реалій упровадження капеланства в структуру збройних сил здійснено через аналіз інституції капеланства в США та Республіці Польща. Вибір цих країн зумовлений системним підходом до запровадження душпастирської опіки в армійській структурі та близькістю поставлених завдань, існуючих умов відносно української дійсності. Також важливим є те, що ці країни є одними з найбільш близьких союзників у війні проти російської агресії, а отже, з ними можливий ефективний діалог та обмін досвідом на практичному рівні.

Виклад основного матеріалу. Український варіант капеланства стовідсотково не відповідає ні американському, ні польському. Якщо ми беремо американську армію, то тут можемо говорити про еволюційний, навіть природний процес утвердження капеланства в збройних силах. Адже цей процес розпочався з виникненням самої держави й супроводжує американську державу протягом всієї історії. У 1775 році конгрес США затвердив нові військові статuti, де капеланство було частиною армійського механізму. Однак, для інституалізації знадобилося декілька поколінь й більше 100 років, лише в 1918 році капеланство отримало законодавче регулювання та закріплення своєї структури, яка загалом відповідає сучасній [16]. Його виникнення пов'язано з необхідністю задоволення природних релігійних потреб військовослужбовців. Американський підхід до капеланства є системним та еволюційним, за сотні років воно стало невід'ємною частиною збройних сил та американської держави загалом.

У польській армії є давня традиція капеланства, однак польська держава була знищена під час трьох поділів Польщі, і на середину XIX століття регулярної польської армії не існувало навіть частково. Фактично майже сто років до відновлення польської держави в 1920-

х роках ми не можемо говорити про еволюцію капеланства в польському війську, якого фактично не існувало. Звісно капеланство було відновлено в 1920-х роках, однак існувало лише до закінчення другої світової війни [18].

Коли Польща позбулася радянського впливу, відповідно було відновлено капеланство. Польський досвід реновації капеланства цікавий в українських реаліях саме з погляду глобального підходу до впровадження капеланства в армію, яка тривалий історичний період була позбавлена зав'язків з релігійними інституціями.

У межах цього дослідження капеланство розглядається як релігійна інституція, убудована в структуру держави. Ми не можемо казати про якусь традицію участі священників у регулярних збройних формуваннях саме української держави до 1990-х років. Історично витоки українського капеланства можна як мінімум знайти в козацькій гетьманській державі, але справа в тому, що остаточно гетьманська держава була знищена в другій половині XVIII століття. Практично ми можемо казати про два століття відсутності регулярних українських військ, оскільки була відсутня українська держава. Відповідно не відтворювалися не лише державницька та військова традиції, а й релігійні інституції в контексті військової структури.

Активна діяльність із провадження капеланства розпочалася з 1990-х років, коли Україна отримала незалежність. Власне цей процес був довготривалим, але водночас і послідовним. Розпочалося все не з тотального впровадження, як це сталося в Польщі, а з суспільно-наукової дискусії щодо цього питання. Фактично релігійні організації просуvalи свою позицію щодо імплементації священнослужителів у структуру збройних сил. Проводилися наукові конференції та соціологічні дослідження, що засвідчували релігійність громадян та військовослужбовців. Наголос робився на тому, що більша частина військових або виступають за необхідність впровадження душпастирської опіки в армії, або ж позитивно ставляться до запровадження такої служби [3].

Структурно найбільші релігійні організації готувалися до майбутнього впровадження капеланства та прагнули проводити систематичну роботу в збройних силах, відповідні підрозділи були створені в кінці 1990-х – на початку 2000-х років. Зокрема в УПЦ було створено Синодальне управління із взаємодії зі Збройними силами та іншими військовими формуваннями України; в УПЦ КП створено Синодальне управління духовно-патріотичного виховання у зв'язках зі Збройними силами та іншими військовими формуваннями України; в УГКЦ було створено Департамент патріаршої курії УГКЦ у справах душпастирства силових структур України.

Перепоною для утвердження капеланства вважалася поліконфесійність українського суспільства. Однак, як показав перебіг подій, українські церкви виявили бажання та здатність домовлятися з принципових питань щодо впровадження капеланської служби. Про що свідчать числені міжконфесійні організації, створені для функціонування капеланства. Однак напружена конфліктна ситуація між православними церквами в Україні, зокрема між УПЦ та УПЦ КП усе ж таки впливала й впливає на впровадження капеланства. Власне, це конфлікт вже між УПЦ та ПЦУ. Відповідно держава та конкретні чиновники не поспішали брати на себе відповідальність за можливу ескалацію релігійного конфлікту, яка, очевидно, не додала б політичних балів.

Однак, утвердження капеланства було пов'язано з явищем децентралізації релігійного життя в Україні. Мається на увазі насамперед особливості реєстрації релігійних організацій в Україні. Відповідно до українського законодавства церква (конфесія) загалом не реєструється як юридична особа, що вміщує в себе окремі частини, зокрема парафії (релігійні громади). В Україні реєструються або релігійні центри (наприклад ПЦУ, УГКЦ і т. д.), або ж конкретні релігійні громади. І вже останні обирають підпорядкування відносно релігійного центру. Водночас сама церква (конфесія) себе сприймає як цілісну організаційну структуру, що складається з релігійних громад (парафій) і різних ієрархічних та територіальних утворень. Хоча держава юридичну особу визнає лише за окремими релігійними центрами та релігійними громадами.

Для того, щоб священнослужителі брали участь у житті військовослужбовців, не обов'язково давати дозвіл релігійним центрам. Тобто чиновникам не треба брати на себе відповідальність і казати: ми віддаємо певній церкві право служіння в збройних силах. А найголовніше, що все, що не заборонено законом є дозволеним, і відповідно ніщо не забороняє главам релігійних громад (парафіям) та священнослужителям співпрацювати зі збройними силами для задоволення потреб військовослужбовців. І саме тут стався процес природного проникнення священнослужителів у Збройні сили України. Спочатку священнослужителі могли відкрити храм або здійснювати таїнства в окремому виділеному приміщенні на території військової частини для задоволення релігійних потреб військовослужбовців. Керівництво військової частини не наказувало всім ходити до церкви, однак дозволяло побудову храму чи обладнання певного приміщення. Поступово це сприяло позитивному сприйняттю капеланства в суспільній свідомості та почало ставати буденністю на кшталт храмів в університетах, куди люди можуть ходити за бажанням.

За цим процесом повільно підтягувалася законодавча база – нормативне врегулювання душпастирства в армії. Зокрема у 2011 році наказом Міністра оборони було затверджено Концепцію душпастирської опіки в Збройних силах України [9]. Фактично ці нормативні акти повторювали чинну законодавчу базу стосовно свободи совісті та віросповідання й не вносили нічого принципово нового. Однак сама тенденція взаємодії була позитивна.

У цьому контексті необхідний був поштовх для того, щоб капеланство стало соціальним інститутом та частиною військової організації. Цим поштовхом стала потреба в капеланстві як невід'ємній частини збройних сил. Така потреба була народжена війною 2014 року. Виявилось, що спілкування між священнослужителем та військовослужбовцями, які відчувають свої релігійні потреби й хочуть їх задовольнити, сприяє більш ефективному функціонуванню збройних сил.

Власне це й слугувало тому, що держава більш енергійно, ніж у попередні часи підійшла до питання імплементації капеланства в армійську структуру. У 2014 році Кабінет Міністрів України затвердив розпорядження «Про службу військового духовенства (капеланську службу)», у якому зобов'язав Міністерство оборони, МВС та Прикордонну службу розробити нормативну базу щодо відбору та навчання капеланів [11]. Відповідні накази були прийняті у 2015 та 2016 роках [8]. Фактично військовим частинам дали право укладати з священнослужителями трудові договори на здійснення душпастирської опіки військовослужбовців. Звісно, це була лише ланка в становленні капеланства, але принаймні вона нормативно регулювала питання присутності капеланів у війську, їх обов'язків та матеріального забезпечення. У цьому варіанті капелани були фізичними особами без статусу військовослужбовця чи офіцерського звання. Держава легалізувала та врегулювала фактичну присутність капеланів у збройних силах як цивільних працівників. Держава не забороняла різним релігійним організаціям подавати заявки на капеланство, однак залишала за собою право відбирати людей, які будуть здійснювати діяльність у збройних силах.

Останньою віхою утвердження капеланства в армійській структурі стало прийняття у 2022 році Закону України «Про службу військового капеланства» [10]. Закон утверджує капеланство як інституцію в структурі ЗСУ, МВС, Національної гвардії та Прикордонної служби, визначаючи основні права та обов'язки. Важливо зазначити, що нарешті капелан – це особа, яка уклала контракт про проходження військової служби на посадах осіб офіцерського складу.

У такий спосіб українська модель виникнення капеланства та його інтеграція у військову структуру частково поєднує досвід, з одного боку, Польщі, де це відбулося швидко у формі відновлення їхньої традиції капеланства, а з іншого, еволюційного процесу утвердження капеланства в США. Лише необхідно зазначити, що процес формування капеланства як інституції в українській армії не завершений. Цей процес інтенсивно триває, і ту еволюцію, яку капеланство пройшло в США за два століття, Україна змушена буде пройти за 3–4 десятиліття, фактично період російсько-української війни та найближчі роки поствоєнного

періоду стануть підсумковими в інституціональному й організаційному формуванні капеланства.

Питання імплементації капеланства у військову структуру ми будемо розглядати з позиції створення структури управління капеланської служби у війську, а також через призму повноважень та чисельності капеланів. В армії США мінімум 1 капелан на 1200 військовослужбовців [4], у Республіці Польща в середньому один капелан на 1000 військовослужбовців [12]. Українське законодавство постулює, що чисельність капеланів не може становити менше 0,15 відсотка граничної чисельності [10], тобто один капелан на 650–700 військовослужбовців.

Ми навряд чи зможемо отримати достовірну інформацію про те, чи заповнений штат капеланів у Силах оборони на 2023 рік. Тому, що кількість військовослужбовців, під час воєнного стану, публічно не розголошується. Навіть цифри, оприлюднені до 2022 року, не завжди були достовірними. Зокрема, дані, які надають релігійні організації щодо кількості капеланів можуть бути завищеними. За інформацією мас-медіа, які посилаються на офіційні джерела державних органів, кількість капеланів перебувала в районі 100 осіб, навіть по штатному розпису були різні дані: від 102 до 130 посад.

Щодо організаційної структури, то тут ситуація така: у збройних формуваннях США є досить сувора ієрархія. Існують посади головного капелана в різних родах збройних сил, які мають звання генерал-майора або контр-адмірала військово-релігійної служби. Така посада існує в Сухопутних силах (United States Army), Військово-морських силах (United States Navy) та Військово-повітряних силах (United States Air Force) [4, с. 5]. Звісно треба пам'ятати, що США є мультикультурною країною. У цьому контексті М. Козловець слушно зазначає, у праці присвяченій єдності суспільства в умова сучасності, що «одна з суттєвих характеристик мультикультурного суспільства – заперечення ієрархії культур, культурного поділу на центр і периферію» [5, с. 465]. Відповідно в американській системі капеланства не заперечується конфесійна різноманітність. Зокрема існують навіть мусульманські та буддистські капелани.

Ця система постала еволюційним шляхом, спираючись на практичну ефективність. І дійсно наявність одного керівника капеланської служби незалежно від його конфесійної приналежності буде сприяти централізації та ефективності такої структури зокрема та армійського механізму загалом. Оскільки існує специфіка завдань родів військ, то і структура капеланства має відповідати умовам у яких вони здійснюють свою службу. На цей момент права та обов'язки капелана в американській армії конкретизовано. Звісно це позбавляє певної креативності, але з іншого боку додає однострій та дисципліну. Практичний досвід ведення бойових дій підтверджує ефективність такої моделі. Під час війни капелани мають перебувати на передньому краї з солдатами та офіцерами, оскільки їхня роль для стабільності й керованості військового підрозділу зростає. Наприклад, під час війни у В'єтнамі (1965–1968 роки), 70 відсотків американських капеланів служили в зоні конфлікту [4].

У польському варіанті капеланська служба структурована залежно від конфесійної належності. У структурі Війська Польського існують: Польовий ординаріат Війська Польського, утворений римо-католицькою церквою; Православний ординаріат Війська Польського, утворений Польською православною автокефальною церквою, та Євангельське військово-душпастирство, утворене Євангельсько-аугсбургською церквою [17]. Найбільшим ординаріатом є католицький. Ця система очевидно не схожа на американську, вона у значно копіює систему капеланства в Німеччині, де існують центри управління капеланством залежно від релігійної організації.

Власне, коли ми переходимо до функцій капеланства, то слід відзначити, що за функціями це близькі організації і в Польщі, і в США. Тобто капелан має забезпечувати релігійні потреби військовослужбовців, надавати їм морально-психологічний підтримку, а також працювати разом з командиром та забезпечувати задовільний морально-психологічний клімат і виконання наказів. За стандартом капелани не носять зброю та не є комбатантами,

однак у США капеланів запрошують на військові наради. Також капелани мають не лише отримати спеціалізовану освіту але й пройти звичайний військовий вишкіл (3 місяці) [4, с. 5].

Організаційна структура українського капеланства перебуває на стадії формування й еволюційних змін. В Україні немає жорсткої системи підпорядкування та внутрішньої ієрархічної структури капеланства. Фактично в законі зазначено, що Служба військового капеланства підпорядковуються безпосередньо Головнокомандувачу Збройних Сил України, Командувачу Національної гвардії України, керівникам інших утворених відповідно до законів України військових формувань, Голові Державної прикордонної служби України [10].

Виписані стандартні повноваження капеланів: здійснення душпастирської опіки, консультування військового командування з релігійних питань, релігійно-просвітницька робота, соціально-добродійна діяльність, задоволення духовно-релігійних потреб, виконання заходів морально-психологічного забезпечення [10]. Зважаючи на штатну структуру (один капелан на 600–700 осіб або на один батальйон), здійснювати ці функції на рівні батальйону може бути проблематично.

Наскільки ефективно капеланська служба впливає на стабільність державних інститутів? Ми розглядаємо армію як структурну частину держави. В Україні виникнення й функціонування капеланства пов'язано безпосередньо з практичним його застосуванням в умовах війни. Тобто з 2014 року відбулася інтенсифікація процесів становлення та розвитку капеланської служби. Звичним для священнослужителів став виїзд у військові підрозділи, які перебувають на бойовому завданні. Існує багато медійних історій перебування священнослужителів у військових підрозділах у найгарячіших точках АТО, що свідчить про масовість таких процесів [15].

Особливо відбулася інтенсифікація діяльності військових капеланів з початком повномасштабної російсько-української війни у 2022 році. Постає потреба безпосередньої комунікації з солдатами та офіцерами щодо питання мотивації, психічного здоров'я, духовних потреб. Очевидно, що один капелан не може поставити в чергу 1000 охочих, котрі будуть з ним спілкуватися в умовах бойових дій на лінії зіткнення. Також не кращим буде варіант публічного виступу перед усіма одночасно з метою душпастирської опіки та виховної роботи. Дистанційний виступ з використанням технічних засобів не можливий, зважаючи на особливості, де відбуваються події, також це з боку безпеки не є виправданим. Відповідно ефективна практика впливу капеланів на стабільність збройних сил і конкретних солдатів реалізується через польову роботу конкретних священників, які формують власні індивідуальні підходи до реалізації своєї мети як військових капеланів. Тобто закон не зобов'язує їх обов'язково їхати до кожного військовослужбовця, котрий перебуває на лінії зіткнення, і вирішувати його проблеми. Однак закон і не забороняє це робити.

В Україні набуває поширення тренд, коли капелани безпосередньо виїжджають на лінію зіткнення та фактично мігрують окремими військовими підрозділами. Мається на увазі, що вони пересуваються між підрозділами певного батальйону й на місці (у бліндажі, в окопі) спілкуються з військовослужбовцями. Лише у такий спосіб удається ефективно вибудувати зв'язок між капеланством як майбутньою традиційною інституцією та безпосередньо солдатами й офіцерами. Так капеланство може загалом вплинути на стабільність армії як державної інституції. Є багато медійних прикладів такої діяльності. Особливо багато акаунтів капеланів, які працюють у бойових умовах, у соціальних мережах (Tik-Tok, Instagram). Причому священнослужителі перебувають у найнебезпечніших точках, наприклад, у Бахмуті, наражаючись на реальну небезпеку разом з бійцями. Такі випадки не поодинокі, а стали трендом. Ми не можемо в рамках цього дослідження згадати більшість, однак зосередимося на симптоматичних та сутнісних аспектах.

Зокрема про військового капелана Марка Купченка, який безпосередньо перебуває зі своїми бійцями в Бахмуті, німецька агенція DW та французька BFM TV навіть зняли відеорепортажі. Цей капелан надає різнопланову підтримку для військовослужбовців: загальні розмови, здійснення таїнств, відповіді на конкретні питання не лише релігійного характеру,

які безпосередньо пов'язані з виховною роботою в підрозділі [6]. Тобто капелани виконують не лише релігійну душпастирську опіку, а й здійснюють заходи морально-психологічного забезпечення. Наприклад, симптоматичним є відео, де капелан відповідає на питання бійця нацгвардії: «Як зрозуміти християнство, якщо росіяни теж звать себе християнами, і на чій стороні тоді Бог?» [6].

Капелан Марко по пунктах розкладає в чому суть і відмінність українців від росіян. Наголошує, що росіяни є лицемірами й несправжніми християнами. Зокрема, оглядово знайомить з богословською теорією справедливої війни, зазначаючи, що війна є справедливою, якщо вона є останнім аргументом, офіційно визнаною, оборонною, метою війни має бути мир, а не повне фізичне знищення ворога, також має бути великодушне ставлення до ворога (полонених). І так обґрунтовує справедливість і необхідність збройного спротиву українців, підкреслюючи, що росіяни за цими критеріями не є справжніми християнами. Неспроможність Росії перемогти українців є свідченням того на чиему боці справедливість та Бог. Такі слова, почуті не з екрану телевізора і не за 500 кілометрів від лінії фронту, а безпосереднього в бліндажі чи окопі на лінії зіткнення, справляють потужне враження. Це справді здатне підняти морально-психологічний дух у окремого солдата та в підрозділі загалом. На підтвердження цього наведемо думку О. Предко, яка в праці, присвяченій релігійній вірі, слушно зауважує, що «людина здатна, з одного боку, задавати собі питання про власне місце й призначення у світі, а з іншого – залежно від відповіді на це питання обирати з-поміж можливих варіантів способів власної реалізації», що є особливо важливим для морально-психологічного стану військових [7].

Таке явище можна назвати «баражуючим капеланством», оскільки діяльність капеланів полягає в тому, що вони мігрують між окремими невеликими військовими підрозділами та здійснюють свої функції, пов'язані не лише з релігійною, духовною опікою, а й з морально-психологічним забезпеченням військовослужбовців.

Це є надзвичайно важливим з погляду управління та морально-психологічного забезпечення. Частими є скарги солдатів на те, що вони на позиціях знаходяться без офіцерів і відчують себе покинутими. Причому такі ситуації існують і з українського боку, і з російського. Тобто подекуди відсутня ефективна комунікація солдатів з офіцерським складом. Такий стан речей призводить до недовіри підлеглих до командування, що може призвести до невиконання наказу або дезертирства.

Наявність у бойовому підрозділі капелана, котрий має офіцерський статус та посаду, забезпечує додатковий канал комунікації між солдатами та командним складом. Звісно, цю функцію за військовим статутом мають виконувати сержанти, але реальний світ не завжди відповідає ідеальному. І капелан може принаймні частково виправити можливі недоліки роботи сержантів та офіцерів як своєю присутністю, так і участю в морально-психологічному забезпеченні та комунікації між солдатами й офіцерами. Власне капелан стає частиною управлінського механізму в армії.

Так ми підходимо до того, що український варіант капеланства, який ще формується, напевно прийде до американської управлінської моделі, де буде субординація капеланів не за релігійною ознакою, а за родами військ. У сучасному західному світі та в Україні належність людини до певної конфесії не завжди чітко визначена й усвідомлена. Відповідно в екстремальних бойових умовах людина може спілкуватися як з греко-католицьким, православним, так і з протестантським священнослужителем, незалежно від його конфесії.

Проте для реалізації таких завдань буде необхідна модернізація капеланства як структурного елементу збройних сил. Зокрема, стало б доцільним, якби капелани були зобов'язані виїжджати безпосередньо в зону бойових дій і бути прикріпленими якщо не за окремим відділенням, то як мінімум за ротою.

Звісно в армії США та Польщі такої необхідності немає тому, що вони переважно мають справу з експедиційними місіями, у яких є свої особливості. Так, польський капелан Збігнев Кемпа наголошує, що його місія в Афганістані полягала в тому, що під час певної

кризи (утрати товаришів, загрози життю під час відправки на складне завдання і т. д.) солдати звертаються до капелана за духовною опікою [12]. Капелан відповідно їх консультував і духовно підтримував.

Сполучені Штати, звичайно, стикалися з довгими війнами, які не можна назвати експедиційними операціями, хоча б зважаючи на тривалість і чисельність збройних сил, що брали участь у військових операціях. Проте капеланська служба не потребувала значної модернізації та зміни штатного розпису, оскільки американська армія має апробовані традиції управління, рекрутингу та виховання особового складу. Власне, капеланство є лише одним із багатьох елементів армійського механізму.

Очевидно, що під час війни капеланська діяльність має свої особливості, ніж у мирний час. Відповідно, якщо змінюється структура збройних сил, їхня чисельність, то має змінюватися й кількість та функціонал капеланів. Звісно, наявність капелана в кожній роті в мирний час не є виправданою, однак у військовий час така кількість необхідна для задоволення релігійних потреб військових, для морально-психологічного забезпечення, покращення комунікації солдатів з командуванням. Ця думка стає особливо обґрунтованою, зважаючи на аналіз діяльності «мігруючих» капеланів, котрі безпосередньо працюють з особовим складом військових підрозділів на лінії зіткнення.

Доцільно під час військового стану мати нормативні основи для збільшення штату капеланів. Немовби як на підставах «мобілізації», але звичайно мобілізація в лапках, оскільки такий процес доукомплектації військових підрозділів має бути пов'язаний і з добровільним вибором священнослужителів, і з рішенням керівників релігійних конфесій. Поповнення складу капеланської служби під час війни має бути нормальним явищем, що підвищує якість та ефективність підрозділів і Сил оборони України загалом. Фактично за такого підходу армія не просто отримує священнослужителя у військовому підрозділі, вона отримує за функціоналом ще одного головного сержанта або молодшого офіцера, котрі допомагають командирі керувати підрозділом та забезпечувати його морально-психологічну стійкість.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Українське капеланство за нетривалий проміжок часу пройшло послідовні еволюційні етапи становлення, що сприяло виникненню й закріпленню саме тих функцій та особливостей, які були покликані до життя практичною необхідністю. Це стало причиною життєздатності та ефективності військових капеланів у воєнний час. В українських Силах оборони на російсько-українській війні капелани постають ефективним засобом морально-психологічної стійкості солдатів безпосередньо на лінії бойового зіткнення, а не лише в тилкових частинах. Вони є надзвичайно корисним й ефективним фактором та інструментом, що додає стабільності армійській структурі, запобігає дезертирству, сприяє субординації та виконанню наказів, є важливим елементом комунікації між солдатами та командирами. В українських реаліях інституція капеланства стала важливою перевагою на полі бою, якщо не панівною, то принаймні необхідною. Військове капеланство має всі передумови стати одним з основних елементів військової структури, який покращує управління та стабільність військових підрозділів. На сьогодні є недостатня кількість капеланів та ресурсів для забезпечення належної капеланської роботи. Подальші дослідження можуть допомогти знайти шляхи покращення фінансування та забезпечення необхідними ресурсами капеланів. У результаті наукових студій діяльності капеланства в умовах війни можна буде розробити кращі практики та рекомендації для забезпечення ефективної духовної підтримки військових.

Список використаних джерел та літератури

1. Бураков Ю. В., Томчук Ю. В. Відродження капеланства в сучасному українському війську. *Військово-науковий вісник*. 2021. Вип. 36. С. 27–44. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnv_2021_36_4 (дата звернення: 14.03.2023).

2. Владиченко Л. Інститут військового капеланства в Збройних силах Польщі. *Схід: аналіт.-інформ. журн.* Київ. 2013. № 5. С. 178–182. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2013_5_34 (дата звернення: 14.03.2023)
3. Ворошук О. М. Розвиток військово-релігійних відносин в Україні (1994–2004 рр.). *Воєнно-історичний вісник*. Київ. 2019. №4 (34). С. 116–127.
4. Здіорук С. Служба військових капеланів у воєнній організації української держави: необхідність, можливості та перспективи. *Гуманітарний розвиток*. 2014. №5. С. 122–151. Режим доступу: www.niss.gov.ua/content/articles/files/Kapelany-3aa20.pdf (дата звернення: 14.03.2023).
5. Козловець М. А. Мультикультуралізм і проблема єдності суспільства. *XX століття – етнонаціональний вимір та проблеми Голокосту: [зб. наук. пр. за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 жовт. 2010 р., Житомир]*. 2011. С. 465.
6. Купченко М. «Як зрозуміти християнство, якщо росіяни теж зуть себе християнами, і на чийй стороні тоді Бог?». *Сторінка в TikTok*. Режим доступу: <https://vm.tiktok.com/ZMYaoGMkU/> (дата звернення: 14.03.2023).
7. Предко О. І. Феномен релігійної віри: сенсожиттєвий вимір. *Наукові праці. Філософія*. 2017. № 288. С. 47.
8. Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у ЗС України. Наказ Міністерства оборони України від 14 грудня 2016 р. № 685. (2016). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0010-17#Text> (дата звернення: 14.03.2023).
9. Про затвердження Концепції душпастирської опіки у ЗС України. Наказ Міністра Оборони України від 22 квітня 2011 р. №220. Режим доступу: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskistyuu/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-min-isterstvi-oboroni-ukraini/normativni-dokumenty-ta-metodichni-rekomendaczii/2014/07/08/konczepczyia-dushpastirskoi-opiki-u-zbrojnih-silah-ukraini/> (дата звернення: 14.03.2023).
10. Про службу військового капеланства Закон України від 30.11.20221 р. №1915-IX. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text> (дата звернення: 14.03.2023).
11. Розпорядження від 2 липня 2014 р. № 677-р Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npras/247489978> (дата звернення: 14.03.2023).
12. Савицький Ю. Капелани не носять зброї, але вмюють з нею поводитися – священники польської армії. *Радіо свобода*. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/26856776.html> (дата звернення: 14.03.2023).
13. Томчук О. Волонтерська душпастирська служба в зоні АТО. *Військово-історичний меридіан*. 2018. № 18. С. 121–130.
14. Филипчук С. В. Досвід капеланства в умовах АТО. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Історичне релігієзнавство*. 2015. Вип. 12. С. 161–169. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NznuoairD2009_2015_12_16 (дата звернення: 14.03.2023).
15. Швидко А. «Солдати в аеропорту готові були за цей символ віддати життя» – капелан Кравець. *Радіо Свобода*. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/27176065.html> (дата звернення: 14.03.2023).
16. Honeywell R. Chaplains of the United States Army. *Office of the Chief of Chaplains, Department of the Army*. Washington, 1958. Режим доступу: <https://chaplainkit.files.wordpress.com/2014/04/usarmychaplaincyhistory-chaplainsoftheusarmy.pdf> (дата звернення: 14.03.2023).
17. Instrukcja Biskupa Polowego o strukturze duszpasterskiej Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego. *Ordynariat Polowy w Polsce*. Режим доступу: http://www.ordynariat.wp.mil.pl/pl/138_596.html (дата звернення: 14.03.2023).
18. Przybylski M. Wielkopolscy wojskowi kapelani pomocniczy 1919-1939. *Przegląd Wielkopolski*. Poznań. 2012. № 96. S. 23–29. Режим доступу: http://repozytorium.amu.edu.pl:8080/bitstream/10593/14111/1/Marek_Przybylski_Wielkopolscy_wojskowi_kapelani_pomocniczy_w_latach_1919-39.pdf (дата звернення: 14.03.2023).

References (translated & transliterated)

1. Burakov, Yu. V., Tomchuk, Yu. V. (2021). Vidrozhennia kapelanstva v suchasnomu ukrainskomu viisku [Revival of chaplaincy in the modern Ukrainian army]. *Viiskovo-naukovyi visnyk*. Vyp. 36. 27–44. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vny_2021_36_4 [in Ukrainian].
2. Vladychenko, L. (2013). Instytut viiskovoho kapelanstva v Zbroinykh cylakh Polshchi [Institute of Military Chaplaincy in the Armed Forces of Poland]. *Skhid: analit.-inform. zhurn. Kyiv*, 5, 178–182. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2013_5_34 [in Ukrainian].

3. Voroshchuk, O. M. (2019). Rozvytok viiskovo-relihiinykh vidnosyn v Ukraini (1994–2004 rr.) (The Development of Military-Religious Relations in Ukraine (1994-2004)). *Voienno-istorychnyi visnyk*. Kyiv, 4 (34), 116–127 [in Ukrainian].
4. Zdiuruk, S. (2014). Sluzhba viiskovykh kapelaniv u voienii orhanizatsii ukrainskoi derzhavy: neobkhdnist, mozhlyvosti ta perspektyvy (The Service of Military Chaplains in the Military Organization of the Ukrainian State: Necessity, Opportunities and Prospects). *Humanitarnyi rozvytok*, 5, 122–151. Retrieved from: www.niss.gov.ua/content/articles/files/Kapelany-3aa20.pdf [in Ukrainian].
5. Kozlovets, M. A. (2011). Multykulturalizm i problema yednosti suspilstva [Multiculturalism and the problem of social unity]. *XX stolittia – etnonatsionalnyi vymir ta problemy Holokostu: [zb. nauk. pr. za materialamy mizhnar. nauk.-prakt. konf., 22–23 zhovt. 2010 r., Zhytomyr]*, 465 [in Ukrainian].
6. Kupchenko, M. «Yak zrozumity khrystianstvo, yakshcho rosiiani tezh zvut sebe khrystyianamy, i na chyii storoni todi Boh?» ["How do you understand Christianity if Russians also call themselves Christians, and whose side is God on?"]. Storinka v TikTok. Retrieved from: <https://vm.tiktok.com/ZMYaoGMkU/> [in Ukrainian].
7. Predko, O. I. (2017). Fenomen relihiinoi viry: sensozhyttievyi vymir [The phenomenon of religious faith: a meaningful dimension]. *Naukovi pratsi. Filosofiia*, 288, 47 [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro sluzhbu viiskovoho dukhovenstva (kapelansku sluzhbu) u ZS Ukrainy [On approval of the Regulation on the service of military clergy (chaplaincy service) in the Armed Forces of Ukraine]. Nakaz Ministerstva obrony Ukrainy vid 14 hrudnia 2016 r. №685. (2016). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0010-17#Text> [in Ukrainian].
9. Pro zatverdzhennia Kontseptsii dushpastyrskoi opiky u ZS Ukrainy [On approval of the Concept of Pastoral Care in the Armed Forces of Ukraine]. Nakaz Ministra Obrony Ukrainy vid 22 kvitnia 2011 r. №220. Retrieved from: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-min-isterstvi-oboroni-ukraini/normativni-dokumenty-ta-metodichni-rekomendaczii/2014/07/08/konczepczija-dushpastirskoi-opiki-u-zbrojnih-silah-ukraini/> [in Ukrainian].
10. Pro sluzhbu viiskovoho kapelanstva Zakon Ukrainy vid 30.11.20221 r. №1915-IX [On the Service of Military Chaplaincy Law of Ukraine of 30.11.20221 No. 1915-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#> [in Ukrainian].
11. Rozporiadzhennia vid 2 lypnia 2014 r. № 677-r Pro sluzhbu viiskovoho dukhovenstva (kapelansku sluzhbu) u Zbroinykh Sylakh, Natsionalnii hvardii ta Derzhavnii prykordonnii sluzhbi [Order of July 2, 2014, No. 677-r On the Service of Military Clergy (Chaplaincy) in the Armed Forces, the National Guard and the State Border Guard Service]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/247489978> [in Ukrainian].
12. Savytskyi, Yu. Kapelany ne nosiat zbroi, ale vmiut z neiu povodytysia – sviashchenyky polskoi armii [Chaplains do not carry weapons but know how to handle them – Polish army priests]. *Radio svoboda*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/26856776.html> [in Ukrainian].
13. Tomchuk, O. (2018). Volonterska dushpastyrska sluzhba v zoni ATO [Volunteer pastoral service in the ATO zone]. *Viiskovo-istorychnyi merydian*, 18, 121–130 [in Ukrainian].
14. Fylypchuk, S. V. (2015). Dosvid kapelanstva v umovakh ATO [Experience of chaplaincy in the ATO]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. Seriia: *Istorychne relihiieznavstvo*, 12, 161–169. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NznuoairD2009_2015_12_16 [in Ukrainian].
15. Shvydko, A. «Soldaty v aeroportu hotovi buly za tsei symvol viddaty zhyttia» – kapelan Kravets ["The soldiers at the airport were ready to give their lives for this symbol" – Chaplain Kravets]. *Radio Svoboda*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/27176065.html> [in Ukrainian].
16. Honeywell, R. (1958). Chaplains of the United States Army. *Office of the Chief of Chaplains, Department of the Army*. Washington. Retrieved from: <https://chaplainkit.files.wordpress.com/2014/04/usarmychaplaincyhistory-chaplainsoftheusarmy.pdf>
17. Instrukcja Biskupa Polowego o strukturze duszpasterskiej Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego / Ordynariat Polowy w Polsce. Oficjalna strona internetowa. Retrieved from: http://www.ordynariat.wp.mil.pl/pl/138_596.html [in Polish].
18. Przybylski, M. (2012). Wielkopolscy wojskowi kapelani pomocniczy 1919-1939. *Przegląd Wielkopolski*. Poznań, 96, 23–29. Retrieved from: http://repozytorium.amu.edu.pl:8080/bitstream/10593/14111/1/Marek_Przybylski_Wielkopolscy_wojsko_wi_kapelani_pomocniczy_w_latach_1919-39.pdf [in Polish].

Статтю отримано 20.01.2023 року.

Прийнято до друку 02.03.2023 року.